

«Соборный МАЙДАН»

Міністерство культури
України

3 (75) травень-червень 2016 р.

Національний заповідник «Глухів»

Ігорь
СБИТНЫЙ

Краевед
г. Глухов

Тревожное лето 1941 года

Научный сотрудник Национального заповедника «Глухов» Александр Мирошниченко известен своими находками в Интернете – уникальными снимками Глухова, сделанными немцами во время оккупации. С последней находкой – кадром панорамы города с водонапорной башни, на котором хорошо видно территорию ВНИИК (Всесоюзного научно-исследовательского института конопли, т. е. бывшую усадьбу Терещенко), – он обратился ко мне с просьбой разъяснить наличие окопов на этом участке. Глядя на снимок, мне припомнились события того тревожного лета 1941 года, с отдельными из которых я хочу поделиться с читателями «Соборного майдана».

Окопы, или как ещё мы называли «щели», устраивались не с оборонительной целью, ведь усадьба тогда была ограждена по периметру двухметровой кирпичной стеной (её хорошо видно на снимке), а как укрытия при бомбёжке. Об этом говорит и сам снимок, на котором видно, что брустверы окопов насыпаны по обе стороны. Копавшие их люди бросали землю туда, куда им было удобно. Подвал двухэтажного здания, в котором после резиденции Терещенко размещался Институт конопли, нельзя было приспособить под бомбоубежище, так как в нём находилась котельная с так называемым «амосовским» отоплением. В углу усадьбы, выходящем на перекрёсток улиц Терещенков и Спаской, стоял кирпичный дом. Ранее он предназначался для обслуживающего персонала семьи Терещенко, а при институте тут находилась бухгалтерия и хозяйственная часть. На этом месте

Глухов в середине ноября 1941 г.

позже лубинститут построил пятиэтажный лабораторный корпус.

В начале июля 1941 г. было оглашено предписание, которое обязывало все организации и учреждения города иметь на своих территориях зигзагообразные окопы для защиты работников от бомбёжек. Местному населению также рекомендовалось прокладывать окопы на усадьбах и заклеивать стёкла в окнах бумажными лентами.

Окопы копали в основном жен-

щины, мужчины ушли на фронт. Нам, мальчишкам (мне тогда исполнилось 14 лет), было интересно «обследовать» эти сооружения по всему городу. Много их было на территории бывшей земской больницы, железнодорожной станции, где они проходили в нескольких местах: возле багажного отделения для дежурного по станции и товарной конторы, недалеко от Эсманского переезда и в развилке между Заруцкой и Ба-

Продолжение на стр. 2

Продолжение. Начало на стр. 1
ничской ветками, около пакгауза (для стрелочников и сцепщиков вагонов). Тогда ещё не существовало автосцепок, поэтому сцепщик должен был вручную завинчивать и развинчивать винтовую сцепку между вагонами.

Окопы на железнодорожной станции были засыпаны в 1944 году после того, как в них забралось пятеро мальчишек, которые нашли снаряд и стали его разряжать. Их (точнее то, что от них осталось) хоронили всех вместе в одном ящике.

Отдельные домовладельцы, следуя предписанию, устраивали окопы на своих участках. Помню, что в усадьбе по ул. Парижской Коммуны, 5 (теперь ул. Каплунова, 7), принадлежавшей Зайковским (Козубовым), он находился в саду под большой елью.

Город готовили к обороне. В куполах Спасо-Преображенского храма и церкви св. Николая были

вырезаны отверстия для пулемётных гнёзд размером приблизительно 1 м x 1 м. В небе постоянно пролетали самолёты (как немецкие, так и наши). Со временем мы, мальчишки, могли уже не по силуэтам, а по звуку моторов почти безошибочно определять их принадлежность. Жители часто слышали сигнал «воздушная тревога». Его короткими гудками в течение трёх минут непрерывно издавали паровозы, а после небольшой паузы повторяли заново.

Глухов немцы в 1941 году не бомбили. Они, наверное, не находили в нём целей, заслуживавших их внимания. В середине июля была одна бомбёжка, если её можно так назвать. Я наблюдал за эскадрилей немецких бомбардировщиков, пролетавшей в районе улицы Парижская Коммуна на большой высоте с северо-востока на юго-запад. Вдруг от одного самолёта отделилось несколько точек.

Сообразив, что это бомбы, я бросился в дом. Мне казалось, что они взорвутся где-то рядом, но они упали в районе Батуриных казарм. Эскадрилья уже возвращалась с задания, а у одного самолёта, видимо, остался арсенал, от которого он решил избавиться.

До 31 августа 1943 года Глухов бомбили ещё два раза. В январе 1942 года советский самолёт среди ночи сбросил одну бомбу на ул. Гоголя. Она разрушила избу напротив мельницы. Старуха, жившая в ней, погибла.

Летним днём 1942 года наши самолёты бомбили железнодорожную станцию, где находились немецкие боеприпасы, сложенные в штабеля. Бомбы не попали в цель, но при этом сгорел штабель леса, предназначенный для отправки в Германию, и повреждены железнодорожные пути. После бомбёжки противник перенёс свой склад боеприпасов на полигон между Эсманским шляхом и Кудриным яром.

**Юрій
МИЦИК**

Доктор історичних
наук, професор
м. Київ

**Інна
ТАРАСЕНКО**

Кандидат
історичних наук
м. Київ

Глухівські церковні старожитності (1930 р.) очима мистецтвознавця П.М. Жолтовського

Ім'я видатного українського мистецтвознавця Павла Жолтовського (1904–1982) – учня знаменитого Стефана Таранушенка, який за свою захопленість українською старовиною скуштував репресій, – останнім часом викликає велике зацікавлення науковців і широкої громадськості. Про це свідчать недавні видання його творчої спадщини. В ході архівних пошуків ми звернули увагу на недрукований звіт (понад 30 сторінок машинопису) вченого про його (а також його колеги Д.Г. Чукіна) експедицію по території колишньої Чернігівської губернії влітку 1930 р. Цей дуже важливий звіт ми готуємо до друку, а ті частини, які стосуються Глухова та деяких його околиць, пропонуємо читачам. Вони цитуються мовою оригіналу.

Отже, Жолтовський і Чукін виїхали в експедицію як співробітники Харківського музею українського ми-

стецтва. Ця подорож була фінансово підтримана Чернігівським державним музеєм. Вона тривала з 20 червня по 8 вересня 1930 р., під час якої було обстежено 75 міст і сіл (тільки пішки науковці пройшли близько 700 км). Метою експедиції було дослідження пам'яток старої архітектури, особливо дерев'яної. Звичайно, працюючи в умовах того часу, вчені мусили відвести у звіті певну частину пам'яткам жовтневої революції та радянського будівництва. Але основне місце тут займало українське мистецтво, насамперед культова архітектура, що було природно Жолтовському як сину священика. Він фотографував пам'ятки, а обміри та креслення робив Д.Г. Чукін. Щоб мати краще уявлення про маршрут експедиції, наведемо тільки основні його пункти: Путивль – Конотоп – Батурин – Сосниця – Мена – Короп – Кролевець – Гамаліївський монастир – Глухів – Новгород-Сіверський – Стародуб – Борзна – Ічня – Прилуки – Ніжин – Козелець – Остер – Любеч та ін.

У Глухові науковці звернули увагу, перш за все, на старовинні цивільні муровані пам'ятки, оскільки це місто у

XVIII ст. було столицею Гетьманщини, але від славної доби не залишилось нічого, крім великої міської брами. Як зазначено у звіті, ця брама «мабуть збудована тоді ж як і (будинки – Ю. М., І. Т.) колеги, бо на пляні Глухова 1770-х років вона вже помічена». Учені відзначили, зокрема, що ця «трохи холодна і офіційна споруда виявляє не те, звичайне для Лівобережної України м'яке, декоративне, плоскістне трактування барокових форм, яке можна бачити на пам'ятках Києва та Чернігова, а дає досить точне наслідування європейським зразкам».

Що стосується мурованої церковної архітектури, то тут чільне місце посідали великі монастирські церкви, що часто правили за родові усипальниці старшинським, а то і гетьманським родам. Дослідники вирізнили найважливіші пам'ятки: Гамаліївський монастир – родова усипальниця Скоропадських, Крупецький – Домонтовичів. Далі автори зупиняються на процесі переходу форм дерев'яної культової архітектури до мурованої: «Процес цей розвивався двома шляхами. Перший шлях

Продовження на стор. 3

Продовження. Початок на стор. 2
характеризується простим повторенням з каменю і цегли звичайних плянів і пропорцій дерев'яних церков. До таких будов треба зарахувати Рождественську та Предтечінську (буд. гетьманом І. Скоропадським) і Успенську 1754 р. церкви у Стародубі, Миколаєвську у Глухові, собор у Кролевіці (буд. 1748 р.), Преображенську церкву у м. Козельці, збуд. 1702 р, Троєцьку в м. Сосниці 1702 р., Різдвогородницьку церкву в м. Конотопі, побудовану 1745 р. бунчуковим товаришем Андрієм Лизогубом, Благовіщенську церкву у м. Борзні 1717 р., церкву Миколи Великоріцького у Путивлі». Їхні плани збігаються з типами дерев'яних церков, які розглядалися у звіті: «Предтечінська і Рождественська та Преображенська у Стародубі, Миколаївська у Глухові, Преображенська у Козельці повторюють 3-й тип. Треба зауважити, що цей останній 3-й тип максимально ефектний і доцільний в дерев'яних будовах...»; «Другий шлях ішов через максимальне ускладнення форм дерев'яної архітектури надання їм в переводі на камінь максимального багатства форм... Так утворились дев'ятикамерні розеточні пляни найпишніших церков гетьманської України в Густинському, Гамаліївському, Крупецькому монастирях».

Кам'яні церкви Чернігівщини середини і кінця XVIII ст. набувають вже питомий рис кам'яної архітектури пізнього провінційного бароко. У звіті зазначалося: «До цієї групи церков ще треба долучити Трьохсвятську церкву 1780 р. в м. Глухові, глухівський собор (будувався протягом 1746–1806 років)». Згодом архітектура церков набуває форм тодішнього офіційного стилю Російської імперії – стилю ампір, і він

потрапляє до Чернігівщини дуже рано. До перших пам'яток цього стилю, на думку мистецтвознавців, відноситься «церква на Веригінському передмісті в Глухові, збудована 1799 р., церква в с. Очкіному 1796 р, Воскресенська в Батурині, збудована 1802 р. заходами графа К. Розумовського. Перша з них має цікаву традиційну особливість – вона трьохбанна». Зупиняються автори і на оборонних спорудах монастирів: «Мури і вежі Гамаліївського монастиря суворі і прості, являються по суті вже пережитком колишніх бойових споруд. Тут вже нема ані стрільниць, ані зубців. І дійсно, ці стіни ніколи не бачили під собою ворога». З міських же фортифікаційних споруд, які свого часу мали на Чернігівщині майже всі міста, «тепер майже нічого не залишилось крім валу в Чернігові та решток земляних валів та бастионів у Глухові».

Далі у звіті відводиться місце сніцарству (різьбярству), вказано на найстаріші його пам'ятки – іконостаси ніжинського собору, церкви Чернігівського Єлецького, Крупецького, Гамаліївського монастирів: «Це грандіозні коштовні пам'ятки українського сніцарства кінця XVII – початку XVIII ст., що визначаються як багатством та насиченістю форм, так і по широкому художньо-композиційному задумі». Серед пам'яток ливарного мистецтва відзначено дзвін у церкві на веригінському передмісті м. Глухова з написом: «Во ім'я СД҃ца и Сина и Святаго духа аминь сооружися звонъ сей до храму рождества Пресвѣтѣи Богородици веригиньской року аѢ (1700 – Ю. М., І. Т.) мѣсяца марта дня К (20 – Ю. М., І. Т.) коштом и старанием пана Иоана Уласовича Мороза значного козака сотнѣнѣ глуховьской»). На дзвоні

Павло Миколайович Жолтовський

є клеймо з написом «Карпъ Иосифович дѣлатель». В другому клеймі виображення Богородиці. Цей дзвін є типовою роботою відомого людвисара Карпа Балашевича». У Предтечінській церкві Стародуба також був великий дзвін роботи цього ж майстра. У описі старого приходського літопису значиться: «Особенно замечателен «Большой колокол». На наружной стороне его находится следующая замечательная надпись, вылитая в три ряда, славянскими кирилловскими буквами: Благословением Бога Отца поспѣшениемъ Сына и совершениемъ Святого Духа сооружися звонъ сей в градъ Глухови до града Стародуба до храму святого славного пророка предтечи крестителя Господня Иоана коштомъ ясновельможного его милости пана Ивана Скоропадского гетьмана войск его царского пресвѣтлаго величества запорожских року аѢсѣ (1716 – Ю. М., І. Т.). С одной стороны вылит и герб гетмана обыкновенный с слѣдующими начальными буквами ИСГВѢЦПВЗ (Иван Скоропадский, гетман его царского пресвѣтлого величества Войска Запорожского – Ю. М., І. Т.), с противоположной образ Богоматери с предвѣчным младенцем, с третьей стороны голубъ в венке с надписью наверху «голубъ», а с противоположной имя и фамилие мастера «мастер Карп Боляшевич».

Таким чином, маємо докладний реєстр пам'яток старовини Сіверщини, в т. ч. Глухівщини, який було складено до жахливих руйнацій часів воєнничого безбожництва та Другої світової війни. Сподіваємося, що ці нотатки дослідників-мистецтвознавців стануть в нагоді науковцям і краєзнавцям Глухова.

Київська брама Глухівських міських укріплень у 30-ті роки XX ст.

Вера
НАЗАРОВАГенеалог
г. Москва

Тропинками глуховских кладбищ

Продолжение.

Начало в № 1(61), 3(63) - 6(66)
2014 г., № 3(69) - № 6(72) 2015 г.,
№ 1(73) 2016 г.

ГОЛУБОВЫ

С левой стороны от входа в Вознесенскую кладбищенскую церковь размещался семейный участок дворян Голубовых с дорогими монументами из черного привозного мрамора. В послереволюционные годы между семейными памятниками вклинились ограды более современных захоронений. Могилы Голубовых были частично утрачены, а сохранившиеся разделит церковный забор. Памятник Анастасии Ивановне Голубовой оказался за церковной оградой и уже несколько лет лежит, опрокинутый со своего пьедестала. Надгробная плита Сергея Мироновича Голубова осталась в пределах ограды храма всего в нескольких метрах от него и, несмотря на это, ежегодно превращается в свалку строительного и кладбищенского мусора... Никому совершенно нет дела до того, что под этими могильными плитами лежит семья, оставившая след во ВСЕМИРНОЙ истории!

Родоначальником этого семейства был Мирон Иванович Голубов. Он начал службу в 1782 году и долгие годы состоял при Глуховском Уездном Казначействе, которое было первым финансовым учреждением города, созданным в 1779 году. Оно подчинялось Казен-

Захоронения Голубовых, разделенные церковным забором

ной палате и исполняло финансово-хозяйственные функции в уезде: собирало государственные доходы, хранило их, производило платежи и передвижение денежных сумм из одного казначейства в другое или в Государственный банк. С 1818 по 1833 гг. надворный советник Мирон Иванович Голубов занимал должность Глуховского уездного казначея. Он был женат на Анастасии Ивановне, в законном браке с которой имел шестеро детей: в 1814 г. родился Иван, в 1819 г. – Сергей, в 1820 г. – Петр, в 1822 г. – Варвара, в 1824 г. – Алек-

сандр. Была еще дочь Мария. Семья Голубовых имела земли в дачах города Глухова, которые после смерти Мирона Ивановича перешли его супруге.

Анастасии Ивановне Голубовой принадлежали в Глухове деревянный дом и 60 десятин пахотной земли, которыми распоряжалась до самой смерти. Она умерла 31 июля 1866 г. и была погребена на городском кладбище вблизи Вознесенской церкви.

Старший сын, Иван Миронович Голубов, по-видимому, не на много пережил мать. Петр Миронович состоял в чине коллежского асессора и на момент смерти матери занимал должность заседателя в Глуховском Уездном Суде. Мария Мироновна вышла замуж за подполковника Трухина. Александр Миронович на момент смерти матери был уже полковником и в этот же год получил назначение на должность командира 49-го пехотного Брестского Его Императорского Высочества Великого Князя Михаила Михайловича полка. За 32 года службы он прошел славный путь боевого офицера, принимал участие во всех сражениях своего века и был кавалером десятка орденов. В течение 10 лет он командовал 49-м Брестским полком. В связи с болезнью в 1875 г. полковник Александр Голубов был уволен в отставку с присвоением чина генерал-майора и пенсионом из государственного казначейства, после чего с женой и двумя

Могильная плита Анастасии Ивановны Голубовой

малолетними детьми переехал в Крым. Там, в Симферополе, у них родился третий сын. В 1880-х годах генерал Голубов с семьей поселился в Алуште на даче «Голубка». Этот дом сохранился до сих пор (центральная городская библиотека) и вошел в историю благодаря одному событию, произошедшему 10 октября 1894 г. Когда стало известно, что дни Александра III сочтены, Романовы решили отправить дочь Великого Герцога Гессенского Людвига IV, Алису, в Ливадию, чтобы умирающий император благословил брак наследника престола. Утром 10 октября 1894 года Великий Князь Николай, впоследствии Император Николай II, встретился в Алуште с Алисой, будущей Императрицей Александрой Федоровной, и они отправились на завтрак в дом отставного генерала Голубова и только после завтрака сели в коляску и поехали в Ливадию...

ГОЛУБОВ

Средний сын Мирона Ивановича и Анастасии Ивановны Голубовых также прошел путь боевого офицера. Сергей Миронович Голубов родился 24 сентября 1819 г. Первоначально воспитывался в частном учебном заведении. На службу вступил 18-летним юнкером в Шлиссельбургский егерский полк, в котором находился до 1845 года. Затем он был назначен командиром 3-й карабинерной роты 4-й пехотной дивизии, в составе которой принимал участие в усмирении Венгрии и Трансильвании в 1849 г., 21 июля 1849 г. участвовал в сражении при городе Дебречин и за оказанное в этом сражении отличие был награжден орденом Св. Анны 4 степени и серебряной медалью. За отличие по службе 24 октября 1851 г. получил орден Св. Анны 3 степени.

В 1855 г. майор Сергей Миронович Голубов был назначен командиром 1-го батальона Галицкого егерского полка. Под его командованием батальон в составе полка в июле 1855 г. прибыл в Крым на позиции в Керчи и выступил против союзных войск турок, англичан и французов. На рассвете 27 августа 1855 г. Голубов с полком перешел на южную сторону Севастополя к Николаевским казармам, в этот же день во время штурма направил свой батальон на корабельную сторону, где до вечера защищал 2-ю оборонительную линию. С 27 на 28 августа Голубов с батальоном перешел на северную сторону и промежуточную позицию. При обороне Севастополя он был контужен ядром в голову, получил опухоль и сотрясение мозга и некоторое время находился в Севастопольском военном госпитале. После

излечения он был с полком в Крыму на позициях по день выступления полка на квартиры в Подольскую губернию. За отличия, оказанные в сражениях во время штурма Севастополя, был награжден орденом Св. Станислава 2 степени, медалью за защиту Севастополя и бронзовой медалью на Андреевской ленте в память войны 1853–1856 годов.

Контузия давала о себе знать, поэтому почти весь 1856 г. Сергей Миронович провел на излечении, после чего вернулся в батальон. В августе 1857 года за 15-летнюю беспорочную службу был награжден знаком отличия, а в декабре 1860 года получил орден Св. Станислава с Императорской короной и мечами над орденом.

С января 1863 по май 1864 г., будучи уже подполковником, Голубов в составе войск Варшавского Округа участвовал в усмирении мятежа в Царстве Польском; был начальником отряда при разбитии шайки Лянгевича под м. Малогишем; под командованием подполковника Насекина выступал против шайки Чаховского под Грабовцем и командовал отрядом при разбитии шайки Чаховского при деревне Юрковце. За участие в этой кампании был награжден орденом Св. Анны 2 степени с мечами, орденом Св. Анны 2 степени с Императорской короной и мечами и пожалован серебряной медалью за труды при введении в действие Высочайшего указа 19 февраля 1864 г. об устройстве крестьян в Царстве Польском.

В том же 1864 г. Голубов был назначен Военно-уездным Начальником Сandomирского уезда Радомской губернии. Находясь в этой должности за выслугу в офицерском звании 25 лет был награжден орденом Св. Владимира 4 степени с бантом. 1 января 1867 г. при введении в действие новой административной реформы в Царстве Польском Голубов был назначен Начальником Сandomирского уезда, а через 3 года получил должность штаб-офицера особых поручений при Радомском Губернаторе. В этот же год за отличие по службе Сергей Миронович был награжден орденом Св. Владимира 3 степени.

В должности штаб-офицера особых поручений при Радомском Губернаторе полковник Голубов состоял более 10 лет. В конце 1870-х годов контузия начала постоянно давать о себе знать, неоднократные лечения за границей не приносили ощутимой пользы. Долголетняя служба, три перенесенные военные кампании и контузия в голову совершенно подорвали здоровье и лишили возможности продолжать службу, в результате

Надгробие Сергея Мироновича Голубова

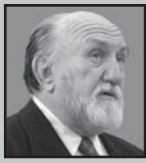
чего в марте 1880 года было подано прошение об отставке. Принимая во внимание то, что Голубов состоял на военной службе в течение 46 лет (последние 14 в чине полковника), все его военные заслуги и контузию, лично князь Долгоруков ходатайствовал о производстве полковника Голубова в генерал-майоры и увольнении его со службы с полным пенсионом. 12 августа 1880 года Высочайшим приказом Сергей Миронович Голубов был произведен в генерал-майоры с увольнением от службы с мундиром и пенсионом полного оклада.

Выйдя в отставку в возрасте 60 лет, Голубов решил окончательно осесть в Глухове. Так и не обзаведясь семьей, он доживал свои годы в тихой провинции и был похоронен рядом с матерью на семейном участке на городском Вознесенском кладбище.

Дорогая плита из благородного черного мрамора увенчала жизненный путь боевого генерала, сохраняя память о достойно прожившем свой век сыне своего Отечества – Отечества, в котором через каких-то 100 с небольшим лет ни былые подвиги, ни былые заслуги, ни массивное каменное надгробие не могут сохранить память и уважение...

P.S. Спустя год после полной расчистки и уборки могила героя нескольких войн вновь превратилась в свалку строительного и кладбищенского мусора – ничто не может остановить детей этого Отечества от соблазна скинуть свой мусор у забора в укромном уголке кладбища, и не важно, кто оказался под их бесстыжими ногами...

Продолжение в следующем номере

Василь
пуцкоЗаступник директора з
наукової роботи Калусько-
го обласного худ. музею

Художня студія у Глухові

Продовження.

Початок у № 1(73), № 2(74)

Напевно ніхто не міг зрівнятися щодо продуктивності з невтомним Володимиром Соколовим. Він малював, здавалося, все і завжди, до того ж дуже старанно. Однак не судилося йому бути митцем. Він став юристом. Найбільш вишуканим у побуті і своїх творах був Володимир Єрмаков із загостреним відчуттям краси і гармонії, позбавленим будь-яких зовнішніх ефектів. У творчу справу він вкладав всю свою душу, і тому його краєвиди досі залишаються найбільш привабливими. Пізніше він став видатним майстром книжкового мистецтва. Великий творчий запал вирізняв Славка Волинка, і ми не сумнівалися, що з нього вийде маляр з яскравою пролетарською налаштованістю. На жаль, цього не сталося. Інших мені важко охарактеризувати, бо переважали студійці з посередніми здібностями. Моїй матері Микола Гаврилович сказав, що довго сумнівався стосовно того, що з мене може щось вийти, поки не з'ясував, що помилився. Самому мені мої художні здібності здавалися невеликими, а до того я завжди важко долучався до будь-якої справи.

Неоднаково склалося життя наших студійців. Володимир Покладов став офіцером, підполковником артилерії, Віктор Азовський – капітаном дальнього плавання. Володимир Єрмаков встиг побувати морським офіцером до того, як обрав своїм фахом книжкову справу. В моїй особі незадовго до своєї смерті М.Г. Кулешов «вгадав» мистецтвознавця і не помилився. Живопис я не покинув. Але вдавався до нього радше спорадично, так само як і до архітектури, з якою мене щільно пов'язала з юнацьких років праця в бюро технічної інвентаризації.

Мої товариші по студії були переважно старшими за мене, і, отже, послідовно кінчали шкільну освіту й їхали кудись в широкий світ. Стосунки з Миколою Гавриловичем ставали більш приязними, оскільки він тепер сприймав мене як свого досвідченого учня. На превеликий жаль, нашому керівнику не судилося довго жити. Він почав хворіти, і через деякий час поїхав

лікуватися до Сум, залишивши, про всякий випадок, адресу своїх родичів (вул. Псьольська, 6). З якоїсь нагоди я йому написав і одержав письмову відповідь, котра стала неначе заповітом, документом високої людської гідності. Формально ж це звичайні поради і вказівки.

Очевидно, наслідки обстеження в Сумах були невтішними. Микола Гаврилович, починаючи з осені 1956 року, вже майже не піднімався з ліжка. Початок зими застиг його в напівнатопленій кімнаті з високою стелею й величезним вікном під виконаною ним колись великою за розміром копією картини І.К. Айвазовського «Дев'ятий вал». Я приходив до хворого при кожній нагоді. Саме тоді ми провели в розмовах безліч часу. Доводиться пожалкувати, що мені не спало на думку записувати все, що було ним сказано. Важко було п'ятнадцятирічному провінційному юнакові осмислити повсякденну дійсність в історичній перспективі. М.Г. Кулешов виявився віруючою людиною і дуже жалкував, що з огляду на складність обставин мав відійти від норм християнського життя. Пригадував свої юнацькі роки, перебування в Криму, ув'язнення. Однак це були окремі спогади, котрі не зв'язувалися в єдиний ланцюг подій. Оскільки ще жевріла надія видужати, не був конче відвертим, боявся собі нашкодити. Донька при тому була майже завжди відсутньою, і цим дратувала батька, котрий гнівно їй виказував свої претензії.

Взагалі Микола Гаврилович міг бути строгим і навіть досить суворим. Ми звикли бачити його у студії лагідним, зрідка порівняно невдоволеним. Ми всіляко намагалися його не дратувати. Проте сталося так, що М.Г. Кулешов почав викладати креслення в школі № 3, де я на той час навчався, замінивши вже згаданого З.Я. Верченка. У того на уроках стояв такий гамір, як на базарі, бо був неспроможний навести належний порядок. Понад головами літали крейда, ганчірка, портфелі, а принесений для малювання глечик виявлявся розбитим шцент, чучело качки невдовзі опинялося без голови, веприк – без хвоста. Наші дорослі співучні (один в п'ятому класі вже одержав паспорт) вирішили зберегти

таку «традицію». Але новий викладач спокійно підійшов до найбільш рухливого школяра, взяв його за барки і, промовивши «теля, гній», виштовхнув за поріг. Відтоді запанувала тиша.

Одного дня, прийшовши до Миколи Гавриловича, я знайшов двері зачиненими, а сусіди сказали, що його поклали до лікарні. Передавали, що питав, чи приїду я до нього. Найближчої неділі, довідавшись про те, де слід його шукати, пішов до вказаного відділення. Медсестра запитала в мене, ким я йому доводжуся, і почувши, що учень, повідомила, що вранці він помер і тіло вже віднесено до моргу. Це сталося 4 лютого 1957 року. Я побачив його вже одягненого в чорний костюм в труні. Ховали урочисто. Прийшло багато людей у той зимовий день проводити до місця вічного спокою. Поклали на центральній алеї Вознесенського цвинтаря, причому могила виявилася викопаною трохи навкісь. Ніякого пам'ятника поставлено не було.

Через певний час я опинився в Сумах, влітку, й, пригадавши відому мені адресу, пішов на Псьольську вулицю, де розшукав брата покійного, Євгена. Той, однак, нічого цікавого про вчителя не розповів. Запам'ятався лише єдина фраза: «Дивним був чоловіком брат Микола: міг ніччю працювати, а вдень спати». Пізніше я її багато разів згадував, докоряючи себе за те, що вчасно не міг належно поцінувати подарунок долі. Наше шкільне виховання ґрунтувалося на наслідуванні прикладу вигаданих літературних героїв, а все, що було поряд, ми не встигали помічати. Мимоволі виникало досить упереджене ставлення до явищ, людей, гідних більшої поваги.

Нас, колишніх студійців, доля розкидала по всьому світу, і чудовий намір повторити в якомусь варіанті виставку 1953 року через півстоліття не зміг бути реалізований. Сьогодні це – далеке минуле, яке поки що живе у спогадах. Іноді доводиться дивуватися з того, що все згадане могло відбутися у тихому провінційному місті, що знайшлася людина, закохана в мистецтво, покликана до виховання молоді. Щось подібне, як з'ясувалося, було на той час також у Ромнах, і мій тепер вже покійний приятель з великою

Продовження на стор. 7

Продовження. Початок на стор. 6
пошаною згадував свого наставника. Чи не дивно, що пізніше не знайшлося таких самих послідовників? Отже, коли немає гідної людини, нічого не можуть забезпечити ніякі кошти. Життя існує за своїми вимірами.

Існування художньої студії у Глухові, цілком незалежно від своєї

унікальності, таки має залишитися у пам'яті, хоча тривало воно порівняно недовго. Врешті це було явище якоюсь мірою неповторне, що усвідомлюємо все гостріше. Романтика творчого пошуку зробила свою справу, поклавши до життя те, що стимулювало активність групи юнаків. Годі було сподіватися, що всі вони стануть

відомими у мистецтві, але деякі з них таки досягли високого рівня й спричинилися до культурного розвитку своєї доби. Отже, маленький вогник не згас. Саме це, здається, повністю виправдовує зусилля, докладене до виховання тих, з числа котрих залишаються вже одиниці. Новий час, мабуть, має про них пам'ятати.

**Олександр
МІРОШНИЧЕНКО**

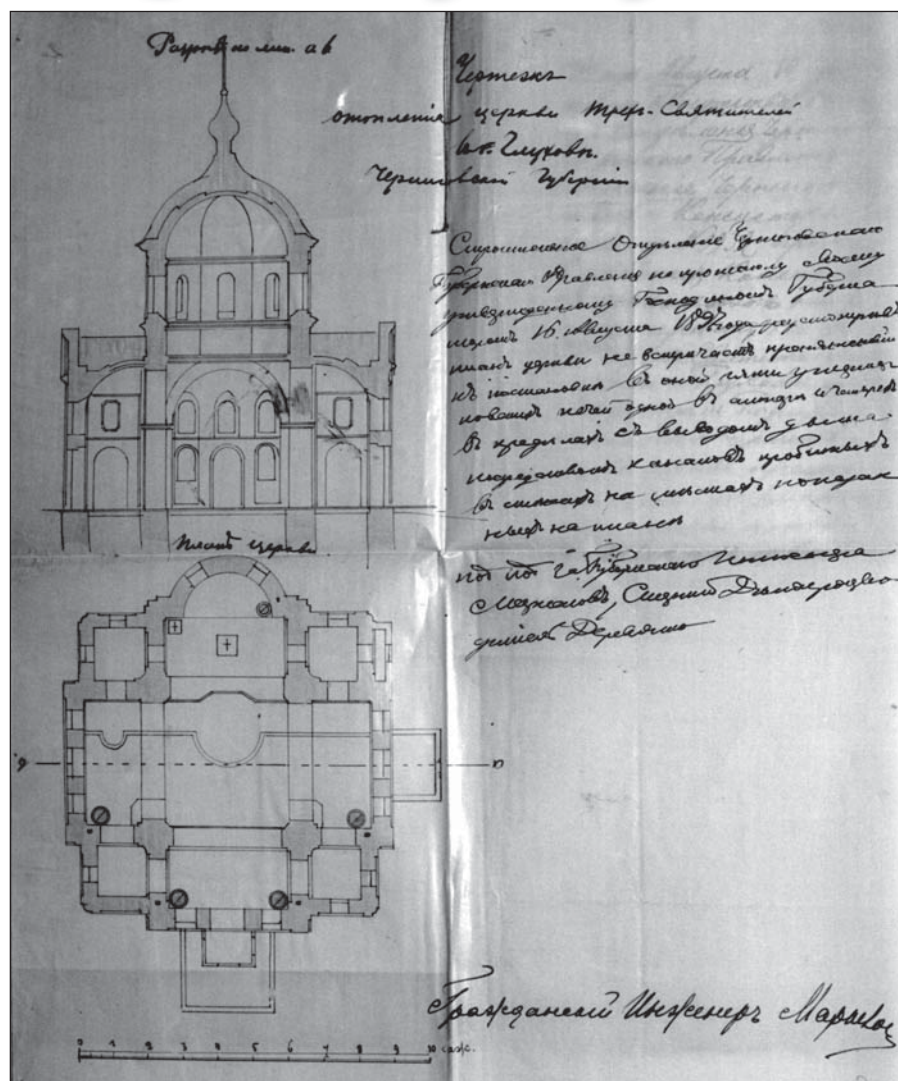
Науковий співробітник
Національного
заповідника «Глухів»

Трьохсвятська церква у Глухові

Трьохсвятська церква – втрачена пам'ятка мурованої культової архітектури першої половини XVIII ст. Вона знаходилась в історичному районі м. Глухова Білополівка на розі сучасних вулиць Благодатної та Трьохсвятської (колишніх вул. Артема і Клари Цеткін) поряд із приміщенням дорожньо-патрульної служби.

Перше зображення церкви на Білополівці знаходимо на плані Глухова 1724-го року. Він дає загальне уявлення про храм, незважаючи на умовність його обрисів. Отже церква була дерев'яною, тридільною, триверхою, мала три зруби однієї висоти, вертикально ошальовані нащільниками, з двозаломними верхами бабинця та вівтаря, тризальною навою і дахом округлої форми, перекритим залізом. Якщо порівнювати розміри Святомиколаївського храму, що зображений на тому ж плані, із Білополівською церквою, то остання вдвічі менша. Церква щільно оточувалася приватною забудовою.

У фонді Генеральної військової канцелярії, що відклався у Центральному державному історичному архіві (м. Київ), знаходимо першу писемну згадку про існування в м. Глухові Білополівської церкви. Справа під назвою «Донесення священика Глухівської Білополівської церкви Афанасія Сидоровича та указ канцелярії кroleвському сотнику Костянтину Генваровському про присилку в м. Глухів жителя с. Тинченки Батуринської сотні Ніжинського полку майстра Григорія Лупина, який не закінчив будівництво церкви в Глухові і почав будувати в м. Кroleвець» датується 1726 роком. Мова йде про погорілу в 1726 році дерев'яну Святодухівську церкву, яку мали відбудувати після пожежі. Це означає, що храм існував

Креслення улаштування опалення Трьохсвятської церкви (1897 р.)

раніше вказаної дати.

На плані міста 1776 року знаходимо Білополівську церкву під назвою «Церковь шествія святого духа», де вона має вже інші обриси за рахунок прибу-

дов у східній і південній частинах, але без приватної забудови навколо неї. На західній стороні показане відокремлене приміщення (можливо будинок свяще-

Продовження на стор. 8

Продовження. Початок на стор. 7 ника). Такі ж самі конструкції і назву має храм на плані Глухова 1778-го року. На іншому плані міста середини XVIII ст. він умовно позначений прямокутником із вписаним хрестом.

В історико-статистичному описі Чернігівської єпархії за 1873 рік читаємо: «На плані Румянцева не показан із нинешніх церковей храм Трехсвятительський, но место его занимает здесь храм всех святых на кладбище, и еще показаны на плане: церковь сошествия св. Духа за Чернечей греблею» [3].

Державний архів Чернігівської області містить документи Чернігівської духовної консисторії (фонд № 679, справи № 387 та № 388) з інформацією про церкви і церковних служителів

Глухівського повіту початку XX ст., у тому числі про Трьохсвятський храм. Звідси дізнаємося, що кам'яна Трьох-Святительська церква була зведена коштом прихожан у 1780 р. На плані Глухова 1875 року вона знаходиться на старому місці в Г-подібному незабудованому кварталі між вулицями Терещенківською і Простоквашинською, в західному куті якого показано цегляну будівлю. Квартал не змінює свої обриси і на планах міста 1910 і 1913 років. Ще на одному плані початку XX ст. храм має назву «Трёх Святителей».

Наразі відомий єдиний кресленик Трьох-Святительської церкви, знайдений в Державному архіві Чернігівської області у справі «Об утверждении чертежа на постройку печей в Трехсвятской церкви в

г. Глухове 23 июля 1897 г.». Велику цінність мають і дві фотографії, зроблені Павлом Миколайовичем Жолтовським у 1930-му році. Вони, ймовірно, востаннє зафіксували вигляд храму перед його руйнацією. На німецьких аерофотознімках вересня 1943 року проглядається квартал, де стояла Білополівська церква, але, на жаль, слідів підмурків чи будівельного сміття, що могли лишитися після її розібрання, не видно. Квартал зі сторони вулиці Терещенської та Благодатної обмежений дорослими деревами, що були частиною церковної живої огорожі.

Точне місце розташування Трьохсвятської церкви може бути встановлене при умові проведення офіційних археологічних розвідок.

ГЛУХІВСЬКИЙ перець

ДРУЖЕ ПЕРЧЕ!

Біг – єдиний вид спорту, який культивується серед учнів Березівської школи. В основному це – 60-кілометровий марафонський галоп (Берега – Дубовичі й зворотно) та подолання коротких дистанцій по пересічній місцевості (тини і канави).

Перший вид кросу ми здійснюємо до нашого бувшого фізрука В. Філюкова, який, прихвativши шкільний футбольний м'яч, тепер благополучно здравствує аж в с. Дубовичах. Мета кросу – забрати м'яч.

Другий тур бігового комплексу під таку команду директора школи т. Тищенко:

– 3 спортивного майданчику – марш!!! Тут буде сінокіс.

І таке ще добавить, що аж уші в'януть.

Мета бігу – рятуйся хто як може, ставай спритним і витривалим та не втрачай надії, що цим, зрештою, зацікавиться РВНО і РК ЛКСМУ.

За дорученням учнів

П. Захарченко,

Є. Загадченко

КУЛІНАРНЕ ЧУДО

– Борщу нема, возвістила буфетниця. – Беріть «суп-лапша» з консервами.

Взяли. Обідаємо. Але замість «суп-лапші» з консервами нам подали пісну каламутну воду.

Сусіда по столу запротестував.

– Ми, – говорить, – «суп-лапшу» з консервами замовили, а ви нам казна-що принесли...

Згодом ми тут купили цукерки-липучки. Як звичайно, не додавши здачі, буфетниця висипала нам ці липучки на стіл, бо мати їй справу з паперовим кульком – зайвий клопіт.

Ці чудеса відбуваються в ідальні № 3 міськторгу, якою плодотворно, не жалюючи своїх сил, керує т. Рогоза. Жаль, що директор торгу т. Романцов буває тут лише один раз у високосний рік...

С. Леонідов

Газета «За перемогу», № 38, 1952 р.

Подано мовою оригіналу.

Підготувала до друку Світлана Жукова

Газета «Соборний майдан»

Засновник — Національний заповідник «Глухів»

Свідоцтво про реєстрацію № СМ 390 від 06.02.2004 р.

Адреса редакції: м.Глухів Сумської обл., вул.Шевченка, 30, тел. 2-35-57, e-mail: dikz@ukr.net

Номер підготовлено до друку у науково-дослідному відділі заповідника

Верстка Віктора ІСАЄВА

Газета надрукована у АТ «Шосткинська міська друкарня»

м.Шостка, вул. К.Маркса, 69

Підписано до друку 02.08.2016 р.

Тираж — 500 примірників. Замовлення № 763.

Редакція газети «Соборний майдан» запрошує до творчого співробітництва науковців, краєзнавців, любителів старовини

Електронна версія на сайті <http://nz-hlukhiv.com.ua/>

Редакційна колегія

Світлана ЖУКОВА

Юрій КОВАЛЕНКО

Ірина МОШИК

Олександр МІРОШНИЧЕНКО

Віктор ІСАЄВ

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО